

רקוויאם למערב: בעקבות וולבק – מסה

הוד הלוי

וולבק כהוגה

.א.

לפחות פעמיים בחיי פגשתי את מישל וולבק.

.ב.

הפעם הראשונה הייתה בגיל 16. לא הכרתי היטב את הספרות הצרפתית, הייתי קרוב יותר לספרות רוסית, דוסטויבסקי וטולסטוי; לרומנים הגדולים והמנופחים בדמויות ועלילות. אבל הכרתי את סלין, וחיפשתי עוד מאותה ספרות פסימית עגומה. אלו היו הימים של סוף האינתיפאדה השנייה. בספרייה הציבורית ראיתי עותק של ספר של וולבק, על גב הספר נכתב שהוא "סלין החדש", אך לא שאלתי את העותק. כמה ימים מאוחר יותר מצאתי את הספר החלקיקים האלמנטריים על מדף הספרים של אחותי. התחלתי לקרוא את הספר בעמידה, וכהרגלי באותן שנים המשכתי ללכת תוך כדי קריאה עד שחזרתי לחדרי. לא זכרתי הרבה מהספר; למעשה, כעבור כמה שנים זכרתי רק שקראתי אותו, ואת העלילה מעט בדיתי, הוספתי משהו עם חיזורים. ובכל זאת, היה משהו חזק בקריאה הזאת, רב-עוצמה, שעבר מבעד לכתיבה הדלה והחדה, נעדרת התקווה. מנגד, האם באמת יכולתי להבין את הנושאים העיקריים? מה לנער מתבגר ולתשישות מהחיים, לחיים מותשים ולסוף האדם? אך הספר נדמה לי כן במובן הפשוט: הוא לא ניסה להסתיר דבר. כמוכן, התיאורים הבוטים של המין תרמו לעניין, והשילוב של הבחנות סוציולוגיות נדמה לי כדיבור האמת. המשכתי לקרוא את כל ספריו של וולבק שיצאו עד אותה עת. הוא היה הסופר החי היחיד שחשתי כלפיו הערצה, ובעיקר הייתי ספוג תחושה שמבעד לספריו פגשתי מישהו, פגשתי אותו.

בחלוף השנים העמקתי את ההיכרות שלי עם הספרות הצרפתית, עם זרמים אחרים בה, "מודרניים" יותר. הספרים של וולבק נדמו לי מיושנים מבחינת הצורה והתכנים, אפילו

לעומת ספרות אוונגרד שיצאה לאור עשרות שנים לפניו. העניין שלי בוולבק דעך עד כדי כך, שכשיצא לאור הספר המפה והטריטוריה לא טרחתי ללכת לקנות אותו ולא העליתי בדעתי ללכת למפגש עם הסופר, שהגיע לארץ בהזמנת המכון הצרפתי כדי לקדם את הספר.

ג.

ערב אחד, במועדון הברקפסט בתל אביב, בשעה שתיים לפנות בוקר ראיתי דמות יורדת במדרגות, מלווה באישה. ככל שהתקרבה הדמות הבחנתי שמדובר באדם מבוגר, עטוף מעיל ועוטה צעיף שלא הסיר מעליו בשום שלב, למרות החום ששרר במועדון. האישה השאירה אותו ליד עמדת הדי-ג'יי והלכה להביא משקאות, אני מניח. לא ממש התעניינתי בו, המשכתי לחפש בחורה ללילה ולרקוד. לפתע תפס את תשומת ליבי האופן שבו אחז בסיגריה. זיהיתי את המחווה המשונה הזאת מעטיפת אחד הספרים של וולבק. הבנתי שזה הסופר עצמו, שהגיע למועדון לאחר הרצאתו במכון הצרפתי הסמוך.

התלבטתי אם לגשת אליו ולומר לו משהו; אבל, מה אני כבר יכול לומר בתנאים האלה (מפגש מקרי במועדון, הרעש מחריש אוזניים ואני שיכור למחצה) שיהיה מעניין, שיוסיף משהו? ומנגד, מה יוכל הוא לומר באותם התנאים, שיהיה סוחר או אישי? לבסוף, ניגשתי אליו ושאלתי: "וולבק?", הוא ענה: "oui", אמרתי: "בראבו". הוא ענה: "merci". לחצנו ידיים לרגע קל, בנרפות. וזהו. הערב המשיך. זה היה מיותר – וצפוי.

ד.

האדם כשלעצמו לעולם אינו מעניין. זה לא דבר חדש. הגוף מעניין מבעד למיניות, האדם מעניין מבעד לתוצריו. המפגש הממשי היחיד שלי עם וולבק היה בקריאת ספריו. המפגש השני משני. נכון יותר לומר שפגשתי אותו רק פעם אחת. שכן, הכתיבה היא התגברות על הצורה האנושית הסופית, הכתיבה היא דרך להמשיך להתקיים אחרי המוות. ואולם כיום אנחנו חיים גם בכיוון ההפוך: מנסים למכור לנו את האדם מחדש, מבעד לרשתות החברתיות, לתוכניות הריאליטי – התוכנית מעניינת מבעד לסיפורים של האנשים המסכנים, בזכות הדימוי של האדם הסובל.

בניגוד להתגברות על המוות דרך הכתיבה, האם החזרה לאדם מבעד לדימויו אינה אלא דרך לחסל את האדם לתמיד? כאשר איננו מאמינים עוד בהישארות הנשמה אחרי המוות או בכך שהכלים מחביאים בתוכם אנושיות או רוח כלשהי – אנחנו מסתפקים במכניות של הנפש.

האם האדם עוד ממלא תפקיד בתהליכי העולם, כלומר האם מבחינה היסטורית נותר משהו מדרישות האושר של האדם כתקווה לעתיד? או שמא כל שנותר מן האדם הוא דימוי המשמש מתווך בין כלים ריקים, כלומר האדם אינו יותר מערך-חליפין בשוק החופשי הגלובלי, נטול כל ערך-שימוש?

ולבסוף, מהי אותה הסתפקות במכניות של הנפש? האם היא רק היעדר אפשרות לשינוי המציאות או, במילים אחרות, מציאות הניתנת למניפולציה טכנית בעזרת חומרים מגבירי סרוטונין?

ה.

הסופר החשוב בעולם, נביא, תופעה תרבותית...

אלו כמה מהכינויים שניתנו לוולבק במהלך השנים. הסופר החשוב בעולם: משום שספריו נקראים ומעוררים דיון, "נחשבים", במלוא מובן המילה; נביא: משום שהתכנים בספריו הקדימו כמה אירועים (ההתקפה על פריז ב־2015, מחאת האפודים הצהובים ב־2018); תופעה תרבותית: משום שהפנים של וולבק מוכרות בצרפת וברחבי העולם, ישנם אנשים שמכירים את הדימוי של וולבק מבעד להופעותיו בתוכניות טלוויזיה ובסרטים ומוכנים לחוות דעה עליו, אף שמעולם לא קראו את ספריו.

ואולם כאן אנסה לקרוא את וולבק – דרך שני ספריו הראשונים (הרחבת תחום המאבק והחלקיקים האלמנטריים) ושני ספריו האחרונים עד כה (כניעה וסרוטונין)¹ – כהוגה. כלומר כמי שמנסה לחשוב ברצף כלשהו – שכולל את השינויים ואת ההיפוכים בעמדות – את העולם.

לפתוח את המאה העשרים ואחת

1.

מה לעזאזל קרה בשנות התשעים?

נדמה שבשנים אלו מתה התקווה. כמו דברים רבים אחרים, התקווה לא שרדה את העשור הזה, משום שבעקבות התרחבות השוק החופשי לכל תחומי החיים היא נעשתה נפוצה; היא נעשתה פרסומת, אפילו לא מוצר. הגלובליות נדמתה כפתרון לצרות העולם, והשיא היה בניצחון המערב הליברלי-קפיטליסטי על הקומוניזם.

כך גם יש לקרוא את וולבק: מבקר של הליברליזם ששלט ברחבי אירופה, ליברליזם של השוק ושל הערכים שהיו באירופה.

ב־1994 פרסם וולבק את הרומן הראשון שלו, הרחבת תחום המאבק. עבור וולבק, המין היה התחום האחרון שנותר מחוץ לכלכלה החופשית. המין עבד על פי חוקים מסודרים, דכאניים ככל שיהיו, שלא הכירו חירות, שנתרו ריטואליים; ומשנעשו חופשיים, המודל שהם שוחררו לפיו היה המודל של השוק החופשי, כלומר מערכת הברדלים היררכית. האדם אינו בעל ערך-שימוש מיני מולד אלא עליו להיכנס לכלכלת השוק, לקבל ערך-חליפין

ולהיעשות סחורה כשאר הסחורות בשוק. הבחירה עם מי לשכב אינה שונה מהבחירה בקרטון חלב בסופרמרקט. אך גרוע מכך: ישנם אנשים שלעולם לא יצליחו להיכנס לשוק של המיניות. הם יפעלו כל הזמן על מנת לייצר לעצמם ערך-חליפין, אבל זה לא אומר שרק בגלל שהם אנושיים, הם בהכרח גם יצורים מיניים.

בשלב זה, עבור וולבק, המין משמש אידיאל; אולי האידיאל האחרון שנותר מחוץ לכלכלה החופשית, ועתה הוכנס אליה – ועתה נותר רק הספלין.

.I

הגישה הזאת כלפי המין הולכת יד ביד עם עלייתו של המעמד הצרכני המושלם: נותני השירות. אין עוד טיפוס חברתי עבור בן המעמד הזה, הוא רחוק לחלוטין מהייצור ונטול יכולת צבירה ממשית. חייו נעים בין שכר דירה לשכר חודשי. הכסף עובר מבעדו בחוסר משמעות, ורכישה של מוצרים היא האופן היחיד למשמע משהו בחייו, משום שערך-החליפין, ההשתתפות בחברה החומרנית, קודם לכל ערך-שימוש שלו בתור אדם.

.II

בספר החלקיקים האלמנטריים וולבק מרחיב את הביקורת הזאת ומוסיף לה פן של מיליניאריזם. הוא כותב ספר "המוקדש לאדם".

הספר עוקב אחרי שני אחים, ברונו ומישל. ברונו מורה לספרות ומישל חוקר ביולוגיה. ברונו רודף אחר העונג המיני, כל עניינו למצוא דרכים לשכב עם נשים, עד שלבסוף הוא מאבד את השפיות. לעומתו, מישל אדיש לחלוטין לחיים וכלפי בני האדם, ולמעשה אפילו כלפי מי שהייתה יכולה להיות האהובה שלו. ואולם הוא מוצא פתרון לבעיית האושר של האדם: במקום להמשיך ולהרחיב את מערכות ההבדלים על פי מודל השוק, יש ליצור האחדה – יצור ארוגני כולו, שמכיר רק רמות של הנאה ועונג, השבחה גנטית – ולאחר מכן יש להניח לתהליך ההתפרטות לפעול.

בספר זה וולבק מגיע לבשלות בתור סופר, כאשר הוא ממזג נטורליזם עם מדע בדיוני. כפי שהציע אמיל ז'ולא ברומן הניסיוני, וולבק מציג את תנאי החיים ומשתמש בהסברים סוציולוגיים במקום במטפורות, אך גם מרחיב את התוצאות למחוזות המדע הבדיוני, סוגה שביטא הערכה רבה אליה בספרו המוקדם על הווארד לאברקפט, עם התפתחות אל מעבר לתנאים החומריים. המיזוג הזה מאפשר לוולבק להתגבר על מה שז'וריס-קרל הויסמנס (Huysmans) כינה "הדרך ללא מוצא של הנטורליזם", שממנה פנה הויסמנס לדקדנטיות ולבסוף לנצרות. עבור וולבק, המיזוג מאפשר לשאול לאן המדע והאמונה במדע עשויים להגיע.

אם כן, אין זה מקרה שבספר זה וולבק חוזר לאוגוסט קונט (Comte). הוא מזהה אצל קונט אמונה במדע בתור דת. ודת, עבור וולבק, היא החוויה האנושית הנלחמת במטריאליזם,

בחומרנות, שהשוק החופשי מחדיר באנשים בתור יצורים מופרטים על פי הבדלים חומרניים. וולבק מחפש אפוא אתיקה, דת, כדי להתמודד עם החיים בעולם החומרני של סוף המאה הקודמת.

ט.

בשני ספריו הראשונים וולבק עדיין אינו איש "ימין" מובהק. יש לקרוא את הביקורת שלו על הליברליזם ועל השותפות של השמאל בתהליך מבעד למערך הכלים הביקורתי של השמאל, כביקורת פנימית של השמאל.

וולבק מתאר את אנשי השמאל, ובעיקר את נשות השמאל, המשחררים בגיל הפנסיה וסובלים מנרקיסוזם אקוטי. השמאל של סוף שנות התשעים הוא מה שמכונה "השמאל השבע" (בצרפתית: "שמאל קוויאר"), שכל מה שמעניין אותו הוא ניסיון להשביע את התשוקה ה"משוחררת" שלו. שכן, בעיני וולבק, דרך שיח "החירות והשוויון" הוביל השמאל להכנסת כל החברה למערכת הבדלים שאינה מכירה בסוף להתפרטות ולמשניות; השמאל הוא שפירק את כל השיחים ועזר לשוק החופשי לחלחל מבעד לכל החופש הזה. כלומר, כאשר היה השמאל בשיא השפעתו על מהלכי השלטון – באירופה של אחרי מלחמת העולם השנייה השמאל הסוציאליסטי הוא שהכתיב את החוקים, הוא שהשפיע על התהליכים הקולקטיביים – בו בזמן הוא גם חתם את מותו. השמאל הוא זה ששחרר יותר מדי עד שנעשה לא־אנושי, מכני, כמו התשוקה המשוחררת.

י.

האדם בסוף המאה העשרים, השלילה המוחלטת של הפועל: רחוק מהייצור, מפוכח מהעולם, בלי תקווה למהפכה.

האדם במאה העשרים ואחת, יצור ארוגני לא־אנושי: סימביוזה עם המסחר, מביט בעולם מבעד לכלים, אינו מכיר התחלה או סוף.

האמביוולנטיות של הימין

יא.

אם כן, וולבק אינו רומנטיקן קלאסי. היצירה שלו אינה רק חזרה לרומן הניסיוני הצרפתי, אלא היא מיזוג או ערבוב בין הרומן הניסיוני למדע בדיוני.

וולבק אינו מחפש אחר חזרה לטבע. בספריו אין מאבק בין הטבע לעיר, אפילו לא בין המעמדות, אלא בין השכירים, שאולי אפשר להבין אותם כאדם האחרון – במובן הניטשיאני – של הבורגנות, ואפשרויות ההתפתחות שלהם תחת הקפיטליזם המאוחר. וולבק מבקר את השוק החופשי, את הליברליזם שנולד משיחי המאבק של השמאל במחצית

השנייה של המאה הקודמת, ובהתאמה, את החוקים שאותו שמאל הצליח להעביר. מכאן אפשר לומר: וולבק מבקר את השמאל השבע של אירופה – השמאל שטיפס במעלה המעמדות והתרחק מהפועלים, ששיתף פעולה עם המנגנונים כדי לקדם את החקיקה – כמי שאשם בהתפרקות של השיחים, של הזהויות, כמי שהשמיד את האידיאלים המערביים משום שדבק בשחרור מוחלט, עד כלות, שהלם את השוק החופשי, המשוחרר מכל חוקים. עם זאת, וולבק עוד שומר על הרעיון של מלכות אבודה. כלומר, ביקורת המינוח המשוחררת אצלו היא משום שהמין היה אידיאל מחוץ לחוקי השוק – ונכנס אליו. המיליניאריזם של וולבק נולד ממחשבה על חוסר היכולת להתגבר על ניצחון הליברליזם או להתנגד לו, כלומר להתנגד להתרחבות השוק החופשי ולהמשך התפרקות היציבות של זהויות ושל ערכים. יום אחד אולי מלכות אבודה זו תשתול את זרעי המאבק כנגד הזונה הגדולה, כבל, ותאפשר מבט חדש לגמרי על העולם, כפי שדמותו של מישל כחלקיקים האלמנטריים הצליחה ליצור בסופו של דבר.

י.ב.

מהפכנות וריאקציונריות שלובות זו בזו.

בניגוד לשמרנות או לבורגנות, שתי העמדות האלה אינן מסתפקות בקפיאה על השמרים, ההיסטוריה חודרת אליהן. שתי העמדות האלה הן מלנכוליות, הן לא רואות בהווה משהו שיספק אותן.

אך היכן הן נפרדות? מה ההבדל ביניהן?

י.ג.

על פי קרל אברהם (Abraham), המלנכוליה היא גרסיה מהשלב האנאלי לשלב האוראלי: גרסיה שמביאה את הסדיום האנאלי – שעליו אמורים להתגבר דרך השלמה של ההחצנה, כדי להגיע לשלב הגניטלי – להפנמה אוטו-אירוטית כחלל הפה. המלנכולי לעולם לא יוכל למצוא שוב את האם בתור האובייקט השלם, המעניק והמזין, ולכן ישנה פנייה נגד העולם, אל העצמי – שם האובייקט נשמר מוגן. אפשר לתאר זאת מעט אחרת: במקום להמשיך בהתפתחות של האני אל עבר אובייקטים חלקיים שלעיתים יעניקו סיפוק לצד התפרקות לאזורים גניטליים, לריכוזים ארוגניים על הגוף, המלנכולי ינסה לשמר אובייקט שלם – אימהי, דואג ומזין – מחד גיסא, בהיסגרות מפני הסביבה, ומאידך גיסא, בתגובה אלימה כלפי כל ניסיון של שינוי מצבו או מה שיאיים על שלמות האובייקט. כלומר, אין כל החצנה של סיפוק ארוטי. כאן מתחילים הסנטימנטליות של המלנכולי ויחסו האמביוולנטי אל העולם – מלנכוליה ריאקציונרית, מלנכוליה של הימין.

ואולם ישנה גם מלנכוליה אחרת, המלנכוליה של האובייקטים החלקיים. מלנכוליה שנולדה מהתפרקות האני בתהליך בנייתו התקין, מלנכוליה של ההצלחה, ניסיון לרגרסיה מהשלב הגניטלי לשלב האנאלי. כלומר, יש למצוא מחדש את האלימות, את הרעב, שהביאו

להכרה בהסתפקות חולפת, מתעכלת. שכן, כשהכול אובייקטים חלקיים, כשבועים, היכולת להמשיך לנוע באופן דיאלקטי מידלדלת, ונותרים לכודים בין הקונסטלציות. האובייקטים החלקיים מוכרים כזמניים בלבד, כפולים, נעדרי מקור. הדו-משמעות מקיפה אותם, הם כאילו כבר בושלו עבורך, הוכנו מבעוד מועד, אתה זוכה לראות רק את הצלחות היפה שלהם בטרם יתעכלו ויסריחו ויאבד חנם. ישנה פנייה אל הסדיום האנאלי, בהכרה שאתה כבר קורבן של העולם וכי נדמה שמעולם לא הייתה ממשות אחרת. זו המלנכוליה המהפכנית – ואותה פנייה לאחור נעשית בתקווה שתימצא מערכת חדשה בעתיד, שתאסוף מחדש את האובייקטים החלקיים. זו מלנכוליה של המערכת עצמה, שהבטן, העיכול, היא האימגו של התפקוד התקין שלה ככלל. המלנכוליה המהפכנית היא בשל היעדרה של דיאלקטיקה חדשה בעולם האובייקטים החלקיים, בעולם הראווה של הקונסטלציות; המלנכוליה של האוטומטון "הטורקי", של השמאל.

יד.

הימין החדש אינו ימין שמרן. הוא לא מחפש כיצד למנוע את השינויים או לצמצם אותם; הוא ימין ריאקציונרי. ובהתאמה, הוא גם ימין מלנכולי. הימין החדש נלחם נגד ההשפעות של התרחבות השוק החופשי והשפעות הליברליזם החוקתי, חוקים לכלל האזרחים (אזורים ארוגניים של המדינה). אחרי שנים של התרחבות המרכז, הקיצוניות מתחילה לזקוף את ראשה מחדש. הימין החדש מנסה לשמר את הערכים המתפרקים על ידי הכוח של השוק החופשי, שמוזיל את ערכם, שמכניס אותם לתחרות בשוק.

מלאני קליין (Klein) הרחיבה את שלב ההתפתחות הזה דרך דימוי האם: לאם יש שד טוב ושד רע, ומבעד לשלב הזה התינוק עובר התקבעות בין טוב ובין רע, בונה מערכת מוסר. הימין החדש, הריאקציונרי, נמצא בשלבים נמוכים של התפתחות האני; תחושת האיום על הזהות חזקה מאוד, וכל כישלון נתפס כהשפלה חסרת פתרון, חוץ מהשמדת האיום או העצמי. האלימות של הסדיום האנאלי נותרת חזקה, משום שאם היו משלימים את ההחצנה, הזהות הייתה נשברת והאלימות כלפי האחר הייתה שוככת כאפשרות של עונג. לכן, הימין מייסד את האלימות מחדש דרך רגרסיה לאוראליות על פי המודל הערכי של האם, שד טוב ושד רע, שבו החוץ והפנים מטושטשים מאוד. רגרסיה לשלב האוראלי-סדיסטי, עוד קודם לחוק האב, לפני החוק.

לדוגמה, הבחירה בטרמפ אינה דרישה לדמות אב חדש, אלא אינוורסיה של הדרישה לאם מיניקה, שתעניק שד טוב ושד רע, שתעשה סדר בנוגע להתפרקות הערכים, בלי שיצטרכו לוותר על השלמות שלהם (אמריקה נעשית נהדרת שוב); כך גם הבחירה החוזרת ונשנית בנתיניהו. מדובר באימהות במציאות הראוונתנית שלנו: טראמפ הוא כישלון עסקי וביבי מעולם לא היה גנרל מחונן, אבל שניהם משחקים היטב את תפקיד האם והזונה, שניהם זוכים למחילה על ההתנהגות המופקרת והמושחתת שלהם בעבור ה"שמירה" על הביטחון והערכים, למראית-עין לכל הפחות.

.10.

המאבק יכול אפוא להיות דיאלקטי או אמביוולנטי. השמאל פונה למה שחלף ברגע, לתוצרים שנתנו סיפוק מקומי; המיקרו-פוליטיקה, המקרים יוצאי הדופן של ההיסטוריה, השיגעון וכו'. ולטר בנימין (Benjamin) צדק בטענתו שרק בעצירה לרגע דל אפשר עוד למצוא את ההילה, התקווה, לעתיד – משום שהוא מתאר את המציאות שלאחר ההתפתחות הגניטלית, מציאות של אזורים ארוגניים מבוזרים. אך חשוב לשים לב גם לכך: המציאות שהוא מתאר היא בתר-היסטורית. מרגע שדחפנו את ההיסטוריה לתוך הגוף, לאינדיבידואל, ההיסטוריה כמהלך כללי נעלמת. זו המלנכוליה של השמאל: שאין עוד בנמצא תנועה היסטורית שאפשר לפנות אליה. אם כן, מהי הרגרסיה שחלה בשמאל, שעושה אותו מלנכולי? הרגרסיה אל הגוף אחרי השלב הגניטלי, כלומר: הניסיון לאתר מחדש את הגוף אחרי שמבחינה התפתחותית, מבחינה היסטורית, נפטרנו ממנו. הגניטליות היא ההכרה בתפקוד מוחצן, מכני, הרחק מכל המסתורין של הבטן או מתחושת הברכה ההיסטורית של ההזנה האימהית. זו גם הביקורת של וולבק על השמאל, הנשזרת לאורך הספרים. שחרור הגוף, שהובן כשחרור התשוקה, השחרור המטריאליסטי של התשוקה מהגבלות הגוף היה, למעשה, השתחררות מכל יסוד של הומניזם (שוולבק מבין כאושר עבור האדם כמכלול): הגניטליזציה של העולם הייתה תהליך של השמדת האנושות.

.11.

זה המקום שבו וולבק נפרד מהשמאל, כמבקר פנימי, ומתחיל להיעשות ימין. זה אינו תהליך של "התפכחות" מהשמאל; אלא החרפה של הדיכאון, החרפה של חזרה לשלבים קדומים יותר של התפתחות האני. שכן, חשוב לזכור שהיעדר דיאלקטיקה אינו מציין בהכרח אמביוולנטיות כשם שהוא מדגיש את היעדר המקור, החיקוי וההיברידיות (שכאמור, הרכיבו את הספר החשוב ביותר של וולבק, החלקיקים האלמנטריים, הרומן הניסיוני וסיפור המדע בדיוני).

המחבר כצרכן

.12.

האם הצרכנות יכולה למצוא מחבר?

.13.

כניעה עוקב אחר פרופסור לספרות, מומחה ליצירתו של הויסמנס, במהלך מערכת הבחירות של שנת 2022 ותוצאותיה, כאשר השמאל חובר להקמת גוש חוסם עם מפלגה אסלאמית, שלאחריהן פני צרפת משתנות לגמרי: חוקי השריעה נכנסים לתוקף והסורבון נעשה אוניברסיטה דתית. וולבק הגדיר את הרומן כ"סאטירה". אפשר לראות כאן את

השילוב בין רומן ניסיוני למדע בדיוני, הפעם בנוגע לעתיד הקרוב; וולבק מנסה לבחון איך שינוי כללי של הרגלי החיים בצרפת, שינוי משטר (כמו השינוי שחולל השוק החופשי מבעד למדינות־הלאום הדמוקרטיות שלאחר מלחמת העולם השנייה), יכול להתרחש בלי כל ניסיון התנגדות מימין ומשמאל.

אף שהמספר פוגש כמה מאנשי תנועת הזהות, הוא כלל אינו חושב על מרד או על התנגדות: הפיצוי הכספי מהאוניברסיטה והיציאה המוקדמת לגמלאות נדמים לו מספקים. וולבק טוען כי אפשר לקנות שתיקה בכסף. השתיקה איננה עוד תחום הופכי לנאמר, חלל או מרווח פואטי שבו מתקיימים קולות המדוכאים שאינם נשמעים; היא חלק מהשוק החופשי, חלק אינטגרלי שלו. המאבק אינו תר אחרי קול מדוכא, שכן קול המדוכא נשמע תמיד; במובן כלשהו, כולנו מדוכאים בידי השוק החופשי הגלובלי. גם מומחיות בתחום, מה שבעבר הבדיל את היצירה החד־פעמית מהייצור התעשייתי, אינה מספיקה עוד כדי להישאר בחיים – בסופו של דבר, יש להסכים לקבל את תנאי השוק.

כך, בסוף הספר חוזר הפרופסור לאוניברסיטה ומקבל על עצמו את הדת החדשה, ובעקבותיה תגמול כספי גבוה וריבוי נשים. הוא מקבל את מה שניתן; הוא אינו פועל כדי להשיג זאת. להפך, הספר משתמש בפסיכיות של הדמות כדי ליצור את המתח בין פעולה לאי־פעולה. בכל פעם שהדמות נתקלת בחוק חדש, בשינוי בהרגלים שלא היו קודם לכן, מתעוררת ציפייה שאולי הפעם יקום ויפעל, אבל הוא פשוט אינו עושה דבר, רק מתאר, כמו שדמותו של דז'אסנט ברומן הדקדנטי של הויסמנס להפך עושה אל מול יצירות האמנות והחפצים שלו.

11.

סרוטונין, הרומן האחרון לפי שעה של וולבק, נסוב כרוב ספריו על גבר בשנות הארבעים לחייו, פלוראן, יועץ חיצוני למשרד החקלאות הצרפתי. במהלך הרומן הוא מסתובב ברחבי נורמנדי, שבה חי ועבד בסוף שנות העשרים של חייו, אז עוד פיעמה בו שארית תקווה או תשוקה לשינוי, ואליה הוא שב בגיל העמידה כשהוא סובל מדיכאון קליני. פלוראן נפגש בשנית עם חבר מהלימודים, אריסטוקרט שהחליט להיות חקלאי, רפתן ליתר דיוק, המכלה את הירושה המשפחתית הגדולה של שטח ואת חייו האישיים בניסיון להגשים את עבודת האדמה, לממש את זכותו ההיסטורית על הקרקע. פלוראן מודע לכך שהוא מייצג את מה שהוביל את החקלאות הצרפתית לאבדון: הוא מי שייצג את החקלאים ואת האינטרסים שלהם מול הממשלה, מול האיחוד האירופי, מול הרגולציה הממשלתית והאירופית ובתוך השוק החופשי. לבסוף, כמו בז'רמינל של ז'ולא, המספר על מאבק כורים בצפון צרפת, החקלאים מחליטים לצאת להפגנה אלימה, והחבר האריסטוקרט־החקלאי מתאבד מול השוטרים ונעשה לסמל המחאה.

לעומת החבר האריסטוקרט־החקלאי, המספר רק מביט מרחוק במתרחש מבעד למשקפת שקנה. הדרך היחידה שפלוראן רואה איך הוא יכול לצאת מהדיכאון היא לשוב

ולתאחד עם אהובתו לשעבר, אשר מאז שנפרדו הרתה וילדה בן בעקבות סטון בפסטיבל. ברגע השיא של הספר, פלוראן מכוון את רובה הצלפים שהחבר האריסטוקרטי-החקלאי לימד אותו לירות בו, מביט מבעד לעדשה וטוען כי זה "הוא (הילד) או אני (פלוראן)"; האהבה אינה יכולה להיות מרובה או להתחלק. בהתאם למתח בין פעולה לאי-פעולה של הדמויות המרכזיות, המאפיין את וולבק, פלוראן אינו יורה; הוא חוזר לפריז וקונה דירה בפאתי העיר, יוצר מעין קיר פייסבוק מתמונות חייו, משמין ומבזבז את ירושתו מהוריו: כסף.

כ.

הדמויות של וולבק לעולם אינן פועלות. אפילו מישל, האח הגאון מהחלקיקים האלמנטריים, אינו פועל עבור האהבה שלו, וההצלחה המקצועית שלו נזקפת לזכות ממשך דרכו הכריזמטי. יוצא הרופן הוא ברונו, שהביט במישרין בפות של אימו ופועל כל הזמן, אבל לבסוף משתגע מכך. אפשר לקרוא אפוא את וולבק כמבקר של העמדה האמביוולנטית, המשתקת את דמויותיו המאוחרות, אותה גבריות אוראלית, שגם הנשים המשוחררות סובלות ממנה עקב השוק החופשי; אמביוולנטיות שנולדה תחת סימן האם, או כפי שהוא כותב בסרוטונין: העולם חזר לשלב האוראלי. הצרכנות נעשתה כה רווחת, שהאושר הפסיכי הוא האושר היחיד שאפשר לשאוף אליו. המרחב הקיצוני, הגבוה והנמוך – אריסטוקרטיה או חקלאות – נמצא בתהליך התאבדות, והאופקי רואה את נקודת המגזו שלו: הממשך או אני. או אני אינה מפירות החיים האלה, עד כמה שאפשר ליהנות, או אחר ייהנה מהם; אבל שנינו יחד איננו יכולים ליהנות משום שאנחנו בתחרות על אותו הדבר. עקב חדירת כלכלת השוק החופשי לכל תחומי החיים – המיניים, הרגשיים וכמובן החברתיים – העולם נעדר אהבה ונטול חמלה.

כא.

מכאן, אפשר לקרוא את וולבק גם כריאקציונר, איש הימין החדש, שקורא לצאת מהמצב התקוע של מעמד הביניים. על פי הגישה הריאקציונרית, המדינה מובנת, עקב גרסיה וביחס לשוק החופשי, כגוף אימהי שיכול להעניק את האובייקט השלם, המנוגד לשוק החופשי המפרק. באלימות האובדנית של החבר האריסטוקרטי-החקלאי טמונה קריאה חזרה לאוראליות (הגבינות הצרפתיות שמתוארות לאורך הספר). עבור הריאקציונרים המדינה נדמית כמי שמעניקה גם לאחר הזנה, כאשר מערכות החוק מובנות כאזורים ארוגניים מוסדרים (שד האם), ולכן ישנה תחרות עליהן; בלבול של תחרות השוק עם הניטרליות של החוק. אפשר לראות כאן את נוסחת הפאתוס הקבועה של הימין הריאקציונרי: "אני אעשה הכול עבור המדינה, אבל המדינה הזאת מסריחה".

לעומת האב, הבעיה עם האם היא שלעולם לא חושבים לרצוח אותה, רוצים לשכב איתה; שאין בה מאבק, אלא רק רצון לחבירה. הגבר ההיסטרי, הגבר האמביוולנטי, האוראלי, אינו מי שסורס בכך שלא רצח את אביו, הוא מדוכא משום שהוא לא מצליח להגיע לאחרות או להיפטר מהאובייקט השלם, לשחרר את דחף המוות. הוא נטול אפשרות לידה מחדש, משום

שאו תיעלם האם ואיתה כל הערכים שהוא מנסה לשמור עליהם. אך הוא גם נטול אפשרות לממש את התשוקה, משום שאז תאבד האם את האזור הארוגני הממשמע שלה, השדיים, ותתפרק לגניטליות שלה (אזור שכל אחד יכול להיכנס אליו). שכן, כל העמדה האוראלית מבוססת על ההכחשה של הפתחים הארוגניים, פות האם והרקטום, ועל האמונה למראית העין, למבט המכני הקבוע של השדיים דרך הרגרסיה של השליטה על הסוגרים אל חלל הפה. השליטה על הסוגרים והרכות של השדיים הן הצייר שעליו נסבה האמביוולנטיות, משום שאם ישנה אמת למראית עין, החרדה של הימין האמביוולנטי היא חרדה מגבולות שהולכים ומיטשטשים, מהפלאידיות שנוצרה מהשוק החופשי, מהיצור החדש: הקוויירי, הטרנסי, האחר כל הזמן, אבל לא משום שהוא באמת אחר, אלא משום שההזדהות הראשונית שלו אינה עם האב, אלא עם האם. המתח בין יכולת הנשיכה שנרכשה – המספקת התקפה, הרתעה וביטחון, ובין שבריריות הערכים שעלולים להיפצע, המעניקים מסורת ועונג – משועתק אל מדינות הלאום. במציאות הגלובלית מדינות הלאום הן מסגרת אחרונה של הזנה ערכית, של הברלה היסטורית משאר העולם, ולכן הן משמשות ציר גרסיבי כנגד הגלובליזם עבור הריאקציונרים.

גם היצור החדש הוא תוצר של העת הנוכחית, של היעדר המאבק באב, של הסתופפות בחיק האם. אבל בשונה מהימין החדש, הוא אינו מנסה להשיג שליטה על הסוגרים; הוא נעדר כל גרסיה. לכן אין לו את השיניים או את האלימות, אלימות שנולדת מהשתלבות היסטורית או מדחיית מהלך ההיסטוריה. היצור החדש הוא חסר מלנכוליה, השלמות של העולם שקופה עבורו; לא ההכחשה של הפות והרקטום אלא הפה כפתח; כל דבר יכול להיכנס, בין טוב ובין רע, העיקר שהגיע, שניתן, בלי כל חרטה או עיכול, כל עוד הוא ברהחלפה, מתחדש: הנבזות השקופה של הפלאידיות.

הימין החדש הוא אפוא האישה ההיסטרית של תחילת המאה העשרים ואחת; הוא מנסה להסתיר אך מניח לנו לראות את הסימפטומים של התקופה: הוא לא רוצה לזוז בכל רחבי הגלובוס, המוטוריות שלו נפגעה, רק השטח הזה ראוי למחיה, כשם שההיסטרית נסגרת בתוך הגוף שלה. זה אינו ימין שחל בו סירוס; יש לזנוח את מיתוס הקורבנות שלו, המשמש את הימין החדש על מנת לבצע את הרגרסיה בתור המדוכאים של הדור הקודם, אולי בדומה לאופן שבו זנח פרויד את תיאוריית הפיתוי, שעשתה את כל האבות אשמים בהטרדה מינית; לזנוח, כדי לנסות ולהתקדם אל מעבר לחמלה האימהית, חמלה מכנית כלפי תינוק מגודל.

כ.ב.

בתחילת המאה הקודמת, כשמעמד הפועלים עוד היה נדמה כישות בעלת אנרגיה שניתן לתעל, כאשר עוד היה למעמד הזה "ערך-שימוש" – להניע את המהפכה, הציע ולטר בנימין את השיבוש כמעשה מהפכני. אך השיבוש דורש השתתפות בתהליך הייצור: צריך להיות במפעל או חלק משרשרת הייצור, כלומר להיות "מחבר", "פועל", להיות חלק "פעיל"

השולל או מסב את התהליך. עתה, כשמעמד הפועלים הוחלף במיכון טכנולוגי, כאשר הוא נמחק במדינות המפותחות או גרוע מכך, מוכר רק בתור "רוח רפאים" שאינה מפחידה איש, בעוד הצרכנות נעשית כה רווחת – האדם אינו תוצר, סופיות, של תוצריו. האדם הוא רק מיתוס עבור התקשורת בין המוצרים עצמם: לדוגמה, הבית החכם עושה קניות לפי הטעם וההרגלים, אבסטרקציות טכניות פוזיטיביות, של האדם, וממלא את עצמו – את הבית. האדם משמש מעין אלוהות הולכת ובאה, הנותנת שירות לבית, ואילו הבית, מצידו, צריך בכל פעם להקריב דבר מה כדי לספק אותה.

ואולם בה בעת האדם גם יכול להיות דומה לעכבר המפותה אל אותה המלכודת בכל פעם מחדש, כמי שנגזר עליו למות אלף פעמים למטרות ניסוי של אינטליגנציה מלאכותית. מה בדיוק אפשר לשבש, ואיך אפשר לשבש אם כלל לא מבינים כיצד זה בנוי, אם מצויים בנחיתות טכנית?

והאם במצב החדש על השאלה להיות מנוסחת כך: אנחנו, האדם או האוטומציה, הכלים – ממשכנו?

מעבר לחמלה המכנית

כג.

כשאין עוד אדם בתהליך הייצור,
 כל חיבור נעשה מכני, מוכן מראש
 ומעורר רחמים,
 פייטה להמונים.
 המוסרנות נולדת מחדש, מערכים מתים.
 האם מתעוררת ומניחה את השד
 הטוב והחמים
 בפיו של התינוק הרך,
 עשוי חוטים, לוחות-אם וממסרים.
 הוא יכעס וינשוך אם יקבל את השד הרע, היבש.
 אך יִקָּצֵר אם יקבל את שביקש, אושר חולף.
 כך הוא לעולם לא ימות
 ולעולם לא יגדל,
 לא ברור בכלל אם הוא נולד:
 תינוק יפה ונעדר מאבק,
 הפועלים כבר לא מופיעים
 בחלומותיו.

כד.

המילניאריזם שהוביל את תנועות הקיצון של המאה הקודמת שכן. הוא נדמה כקיצוניות מיותרת שאינה מובילה לשום מקום "בונה".

המילניאריזם התחלף במילינאליזם, שלטון אלפיים השנים של יצורים ארוגניים שאינם מחפשים מוצא להיעדר כל משמעות בחייהם, לא שואלים כיצד התחילו חייהם ולא כיצד הם יסתיימו. חייהם הם קניות מהירות, מוצרים מתחלפים לצד אחריות חברתית שמקורה בטינה: הם כולם קורבנות של השיטה ואין יוצא דופן, רוטנים באופן אוראלי על חוויותיהם הקטנות מול החברות הגדולות, אך ממשיכים לקבל את השירות מהחברות האלה ולעבוד עבורן, פעם שד טוב, פעם שד רע.

החיים שלהם מוגבלים, אבל כך הם מעדיפים אותם. כל המהפכות הותירו פצועים רבים יותר ממאושרים.

הרחק מההיסטוריה, הערכים מאבדים ממשמעותם. בתוך הגוף, הערכים מתפזרים לחלקים הארוגניים.

לא עוד חורבן, לא עוד קטל, אין עוד אב. לעולם לא לידה מחדש, לעולם לא מימוש של תשוקה. האם מניחה את החירות כדו־משמעית, אפשר לשנוא ולאהוב אותה.

כה.

בעידן הנוכחי, הימין החדש התרחב מבעד לשינויים באמצעי התקשורת – מבעד לחירות הבינארית, המשכפלת את מבט המדוזה של השדיים בצורה טכנית יציבה שמעלימה את הרכות ואת אפשרות הפציעה. הימין החדש מנצל את היעדר השינויים של היצור החדש; שכן, בניגוד ליצור החדש, יש בידיו נוסחת פאתוס, המאפשרת לו להאמין במשהו מסדר הנראה, מחווה חברתית של שותפות גורל.

לעומת זאת, היצור החדש נטול תחושה של מחסור או תחושה בכלל. דרך הכרה צינית, הוא יכול להסתפק באימוג'י כדי להעביר תחושה בלי לראות בכך הגבלה, בלי רצון לשנות, באירוניה פשטנית. זו ההסתפקות במכניות של הנפש: הטראומה של המציאות, הפאתוס, כלל אינם מורגשים. זו אינה טראומה משום שאין צורך להתגבר עליה, רואים מבעדה. ומכאן הדו־משמעות של השימוש מחליפה את הדיאלקטיקה הנדרשת כדי להטמיע שינויים, הנשיכה הראשית של העולם.

שלבי ההתפתחות של האני אינם ליניאריים לחלוטין, ורגרסיות הן חלק מההתפתחות. עם זאת, החמלה המכנית שמתקיימת בין האם לילד, הסימביוזה, נשברת בדחייה של השדיים, בנשיכה שלהם או בהכרעה להפסיק להיניק ואף בהריגת התינוק. האם מאבדת את העונג שנובע מהמציצה וההענקה, והתינוק מרגיש הטמעה, מחסור וחליפין עם העולם. כל עוד החמלה המכנית נשמרת בין השניים, הכוח של האם – כוח א־סימטרי, מבוזבל, אבל עדיין כוח, עדין ככל שיהיה, דמוקרטי ככל שיהיה, ערכי ככל שיהיה – נותר בלתי

הפיך. לא צריך להעניק אך ורק חיים. כשם שהיה על הביקורת לפרק את האב, את המוות, את הלחימה, את האגרסיביות, כעת הביקורת צריכה לעבור לאם, גם כן בתור רגע שלילי, כחיים שאינם ראויים לחיותם.

לחלופין, אפשר גם לקבל את הדרישה האמביוולנטית, הריאקציונרית, ולנסח אותה כך: השתעבדות מרצון. שכן, הרצון נולד מהאלימות של השליטה על הסוגרים. הרגרסיה לאוראליות היא ניסיון לאחד את הרצון עם ההזנה, לא לוותר בשום דרך על החמלה המכנית; לשמר אותה, ולא משנה כמה ייפצעו הפטמות וכמה יבוז התינוק לאם: זה מה שמכונה מערכת אכזריות.

במובן כלשהו, ההסתפקות שלנו במכניות של הנפש – הנפש האינדיבידואלית, כמערכת זיכרון המזינה את חיינו, לא בדיוק אנושיים אבל גם לא בדיוק מכניים – היא האידיאל של האמביוולנטיות, ועתה אנחנו צריכים את הספלין שלו.

כו.

“נפעם, לפתע, מחירות נטולת השלכות” (וולבק).

אנחנו חיים אפוא את הדיכאון אחרי לידה של המאה העשרים ואחת.

אנחנו חיים במציאות מדכאת, נטולת ממשות.

החירות שלנו נטולת השלכות: אינה מגדילה את האושר שאנחנו יכולים להשיג ואינה מפחיתה ממנו.

היא כדור SSRI המתחדש בכל כמה רגעים במידע חדש.

ביבליוגרפיה

בנימין, ולטר, 1996. “הרהורים”, מבחר כתבים, כרך ב, בתרגום דוד זינגר, תל אביב: הקיבוץ המאוחד. —, 2015. ביקורת ומראית-עין: מבחר כתבים על ספרות ותיאטרון, בתרגום טלי קונס, תל אביב: רסלינג.

וולבק, מישל, 2001א. הרחבת תחום המאבק, בתרגום עמית רוטברד, תל אביב: כבל.

—, 2001ב. החלקיקים האלמנטריים, בתרגום מיכל סבו, תל אביב: כבל.

—, 2015. כניעה, בתרגום עמית רוטברד, תל אביב: כבל.

—, 2019. סרוטונין, בתרגום עמית רוטברד, תל אביב: כבל.

Abraham, Karl, [1908] 1979. “The Psychological Relations between Sexuality and Alcoholism,” in *Selected Papers on PsychoAnalysis*, London: Hogarth; reprinted London: Karnac, pp. 303–311.

Klein, Melanie, 1975. *Love, Guilt and Reparation and Other Works 1921–1945*, London: Hogarth Press.